

Expo Organizasyonlarına Ait Tematik Sergi ve Etkinlik Yapılarının Turizm Potansiyelleri Bağlamında İncelenmesi: 21. Yüzyıl Expo Örnekleri

Investigation of Thematic Exhibition and Event Structures of Expo Organizations in the Context of Tourism Potentials: Examples of 21st Century Expos

Ayşe Merve RIZAOĞLU¹, Özlem ŞENYİĞİT²

^{1,2}Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Adana

ORCID:

A.M.R.: 0000-0002-1458-6079

Ö.Ş.: 0000-0003-0086-1647

Corresponding Author:

Ayşe Merve RIZAOĞLU

Email:

mrizaoglu@cu.edu.tr

Citation: Rızaoğlu, A. M. ve Şenyiğit, Ö. (2022). Expo organizasyonlarına ait tematik sergi ve etkinlik yapılarının turizm potansiyelleri bağlamında incelenmesi: 21. yüzyıl Expo örnekleri. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12 (4): 852-866.

Submitted: 17.11.2022

Accepted: 28.12.2022

Özet

Expo organizasyonları, seçilen bir tema içinde ilgi çekici ve sürükleyici etkinliklerle insanlığın karşılaştığı temel zorluklara çözümler bulmaya adanmış küresel etkinliklerdir. Belirli aralıklarla düzenlenen bu organizasyonlar ülkeleri, uluslararası kuruluşları ve milyonlarca ziyaretçiyi bir araya getirme potansiyeli açısından rakipsiz platformlardır. Bir ulusun imajını ve itibarını şekillendirmeye ve geliştirmeye yardımcı olmasının yanı sıra Expo'lar ev sahibi ülkenin ve uluslararası katılımcıların farkındalığını artırmada önemli bir yere sahiptir. Expo alanının yenilikçi mimarisi, tematik pavilyonlarındaki interaktif sergiler, kültürel program ve etkinlikler, Expo'ları ziyaretçiler için keyifli ve ilgi çekici bir deneyim haline getirmekte, farklı kültürlerin buluşmasına imkân sunmaktadır. Bu çalışmada, Expo organizasyonları yapıldığı kentlerin turizm potansiyeline etkisi bağlamında analiz edilmekte, bu bağlamda Expoların tematik sergi ve etkinlik yapıları incelenmektedir. Çalışmadan elde edilen veriler neticesinde Expo organizasyonları bünyesinde yapılan tematik yapıların bulunduğu bölgenin turizm potansiyelini artırabildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla turizm yatırımlarında Expo organizasyonlarının potansiyelini kavramak açısından bu tür verilerin yol gösterici olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Expo, Tematik Yapılar, Etkinlik Yapıları, Mimarlık ve Turizm

Abstract

Expo organizations are global events dedicated to finding solutions to key challenges facing humanity through engaging and immersive events within a chosen theme. These organizations, which are held at regular intervals, are unrivaled platforms in terms of their potential to bring together countries, international organizations and millions of visitors. In addition to helping to shape and develop a nation's image and reputation, Expos have an important place in raising awareness of the host country and international participants. The innovative architecture of the Expo areas, the interactive exhibitions in the thematic pavilions, the cultural programs and events make the Expos an enjoyable and interesting experience for visitors and allow different cultures to meet. In this study, Expo organizations are analyzed in the context of their impact on the tourism potential of the cities where they are held,

and in this context, the thematic exhibition and event structures of the Expos are examined. As a result of the data obtained from the study, it is concluded that the thematic structures built within the Expo organizations can increase the tourism potential of the region. Therefore, it is anticipated that such data will be guiding in terms of comprehending the potential of Expo organizations in tourism investments.

Keywords: Expo, Thematic Buildings, Event Buildings, Architecture and Tourism

1. GİRİŞ

Mega etkinlikler; ev sahibi ülke ve düzenledikleri kentlerin tarihi ve kültürel değerlerini tanıtmaya imkânı sunan büyük ölçekli organizasyonlardır. Uluslararası Olimpiyatlar ve Dünya Kupası gibi etkinliklerden sonra düzenlenen en geniş kapsamlı etkinliklerden biri olan Expo organizasyonları hem ziyaretçi sayısı hem de süresi bakımından mega etkinlikler kategorisine girmektedir. Expo organizasyonları, katılımcı ülkelerin hâkim oldukları konularda sahip oldukları bilgi birikimlerini küresel ölçekte paylaşmak amacıyla bir araya geldikleri etkinliklerdir. Diğer bir tanımlamaya göre ise Expo; Sanayi Devrimi'nin meydana getirdiği teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişmelerin sergilenmesi talebiyle ortaya çıkmış ve tüm dünya'dan gelen ülke temsilcileri ve ziyaretçilerin bir araya gelerek kültürel etkileşim ortamı fırsatı sunan uluslararası bir etkinlik türü olarak ifade edilebilir (Polat ve Tezcan, 2020). Organize edilen Expo sayesinde ev sahibi ülke ve kent küresel ölçekte tanıtılmakta ve imaj elde etmektedir. Küresel ölçekte temalarla düzenlenen ve turizmin vazgeçilmez unsuru olarak nitelendirilen bu tür etkinlikler, ev sahipliği yapan kente sağladığı fırsatlar bakımından oldukça teşvik edici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Expoların kültürel turizme etki faktörü değerlendirildiğinde; organizasyon kapsamında yapılan mimari yapıların bir turizm unsuruna dönüşmesi Expo organizasyonu sonrası süreçte de imaj ve tanıtım faaliyetlerinin devamını sağlamakta, ülkeye/kente gelen ziyaretçilerin bu yapıları görmek üzere gezilecek yerler listesine eklemesi de turizm potansiyelinin artışına neden olmaktadır.

Expo organizasyonlarının tarihsel sürecine baktığımızda, 1851 Büyük Sergisi olarak bilinen ilk Dünya Fuarı 'Bütün Milletlerin Sanayi Eserleri Sergisi' temasıyla, 1 Mayıs 1851 ile 11 Ekim 1851 tarihleri arasında Londra'da düzenlenmiştir. Son gerçekleştirilen Dünya Fuarı ise "Zihinleri Birleştirmek, Geleceği Yaratmak" temasıyla 1 Ekim 2021- 31 Mart 2022 tarihleri arasında Dubai'de düzenlenmiştir (Url-1; Url-2). Türkiye ilk olarak, 1851 Londra Expo (ilk Dünya Fuarı) Expo organizasyonlarına katılmaya başlamış, Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemlerde de organizasyonlara katılım göstermeye devam etmiştir. Expo'nun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelere etkisi nedeniyle Türkiye'de son dönemlerde Expo düzenlemek için adaylık başvurusunda bulunmaya başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye de düzenlenen Expo organizasyonlarına katılarak kültür, sanat ve yerel değerleri tanıtmakta, turizmin yarattığı potansiyel fırsatları elde etmekte, uluslararası ölçekteki imajına ve marka değerine katkı sağlamaktadır.

Türkiye'nin ev sahipliğini üstlendiği ilk Expo organizasyonu 23 Nisan 2016- 30 Ekim 2016 tarihleri arasında "Gelecek Nesiller için Yeşil Bir Dünya" temasıyla düzenlenen Expo 2016 Antalya Botanik Expo'su olmuştur. Organizasyon süreci 1 Nisan 2022 tarihi ile başlayıp 29 Ekim 2022 sona erecek olan ve "Medeniyetler Bahçesi" temasıyla düzenlenen Expo 2021 Hatay Botanik Expo'su ise Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı 2. Expo organizasyonudur. Türkiye'de gerçekleşeceği kesinleşen 3. Expo organizasyonu ise 23 Nisan 2023- 31 Ekim 2023 tarihleri arasında "Doğa Dostu Kent ve Duyarlılık" temasıyla düzenlenen Expo 2023 Kahramanmaraş Botanik Expo'sudur. Organizasyon kapsamında ülkelere ait kurulan pavilyonlar, tematik sergi ve etkinlik yapıları; her ülkenin kendi yerel ve kültürel değerlerini yansıtan, etkinliklerin düzenlendiği ve bu sayede uluslararası bir platformda ülkenin kendisini tanıtmaya fırsatı elde ettiği, belirli bir tema üzerine kurgulanmış ve tasarlanmış alanlardır. Çalışmada, Expo organizasyonlarına ait tematik sergi ve etkinlik yapılarının yapıldığı kentlerin turizm potansiyeline etkisi bağlamında analiz edilmesi amaçlanmıştır.

2. 21. YY EXPO ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN TEMATİK ALAN VE YAPILARIN KÜLTÜREL TURİZMDE MİMARİ YANSIMALARI

Çalışma kapsamında incelenen 21. yy Expo Organizasyonları 3 aşamalı olarak analiz edilmiştir. İlk olarak; BIE tarafından ev sahipliği tanınmasıyla başlayan Expo süreçleri araştırılmış, organizasyon hakkında genel bilgiler özetlenmiştir. İkinci olarak; ev sahibi ülkenin tematik yapısı, alandaki konumu, tasarımcısı, tematik yansımaları, kültürel turizm potansiyeli, ziyaretçi sayısı ve uluslararası platformda aldığı ödüllere dair literatür tamasına yer verilmiştir. Üçüncü olarak ise; analiz edilen organizasyondaki Türkiye Pavyonları incelenmiş, hangi tema üzerine kurgulandığı, hangi kültürel öğelerin yansıtıldığı, yapının tasarımcısı, organizasyon boyunca ağırladığı ziyaretçi sayısı ve aldığı ödüller irdelenmiştir. Bahsedilen 3 aşamalı araştırma yöntemiyle; 21. yy'da düzenlenmiş Dünya Fuarı örneklerinden; Expo 2008 Zaragoza, Expo 2012 Yeosu, Expo 2015 Milano, Expo 2022 Dubai organizasyonları incelenmiş ve kültür turizmine etkileri değerlendirilmiştir.

2.1. Expo 2008 Zaragoza

1 Aralık 2005 BIE Genel Kurulu tarafından ev sahipliği hakkı tanınan Expo 2008 Zaragoza "Su ve Sürdürülebilir Kalkınma" temasıyla 14/06/2008-14/09/2008 tarihleri arasındaki 3 aylık bir süreçte gerçekleştirilmiştir. Expo 2008 Zaragoza aynı zamanda BIE'nin resmi olarak 'Uluslararası Tanınan Sergi' olarak bilinen ilk İhtisas Fuarıdır (Url-3) Ebro nehrinin kıyısında konumlanan alan, yaklaşık olarak 25 hektar büyüklüğündedir. Expo teması doğrultusunda; küresel ölçekte su problemleri ve çevresel krizleri ele alan birçok etkinlik düzenlenmiş, sergiler organize edilmiştir. Bu sayede, alanında uzman 2000'den fazla akademisyen ve araştırmacı "Zaragoza Sözleşmesi" oluşturulması üzerine bir araya gelmiştir (Garcia, 2008). Expo organizasyonu sona erdikten sonra alanda kalan ve kullanımı devam eden yapılar, Aragon Pavyonu, Su Kulesi, Köprü Pavyonu, Akvaryum ve 7 adet tematik pavyondur (Url-4).

Expo 2008 Zaragoza Tematik Yapısı: "Bridge Pavillion"

Expo'nun alana giriş noktalarından biri olarak önerilen Bridge Pavillion, Ebro Nehri üzerinde yer almaktadır. Nehrin iki yakası arasında bir geçit olarak tasarlanan yapı, su ve suyun dünyamızdaki rolünü yansıtır özelliktedir (Url-5) Dünyaca ünlü mimar Zaha Hadid tarafından tasarlanan yapı, Expo 2008 Zaragoza için yaya ulaşımını sağlayan 2500 m2 köprü ve 6415 m2 sergi alanına sahiptir. Bride Pavillion'un tematik olarak ifadesi incelendiğinde,

- Su neden benzersiz bir doğal kaynaktır?
- Su kaynaklarına yapılan baskı ve Dünya krizi
- Küresel ölçekte bir insan hakkı: Su
- Su yönetimini tekrar düşünmek alt başlıkları karşımıza çıkmaktadır (Url-6).

Zaragoza'nun ev sahipliğinde gerçekleşen Expo'2008'in "Su ve Sürdürülebilir Kalkınma" temasının bir yansıması olarak karşımıza çıkan yapı, su ögesini iç sergi alanında ve köprünün yapısı boyunca uygulayarak temaya uygun mekan tasarımının başarılı bir yorumu olarak karşımıza çıkmaktadır (Url-7). Köprünün kıvrımlı formu, Ebro Nehri'nin akışkanlığı ifadesini zihinlerde canlandırmak üzere tasarlanmıştır. Bu sayede kente özgü bir coğrafi imge tasarımda kullanılmıştır (Url-8). Bridge pavillion, uluslararası bir platformda ziyaretçiler tarafından oldukça ilgi görmüş kendine özgü mimari üslubuyla 2004'te Pritzker Mimarlık Ödülü, 2010 ve 2011 yıllarında ise Stirling Ödülü de dahil olmak üzere sayısız prestijli mimari ödül kazanmıştır (Url-8) (Şekil 1). Organizasyon sonrası süreçte ise müze/kültür merkezi olarak işlevlendirilmesi planlanmıştır (Garcia, 2008).

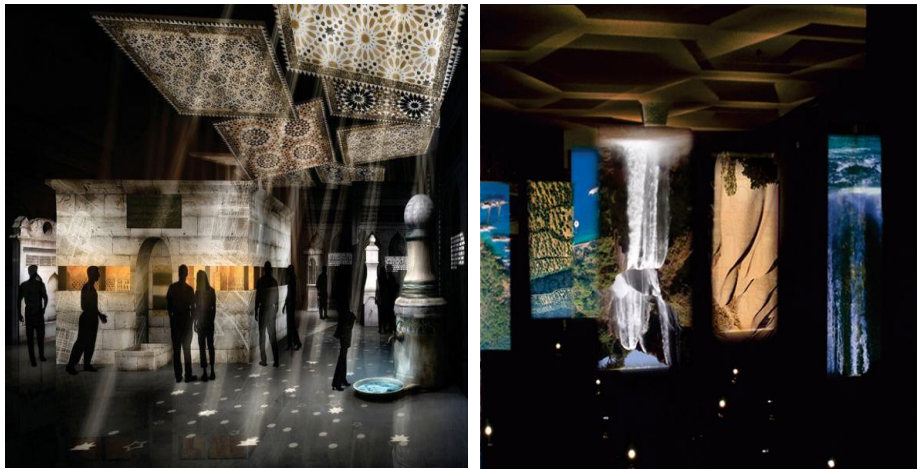

Şekil 1. Expo 2008 Zaragoza, Bridge Pavilion (Url-9) - (Url-10)

Expo 2008 Zaragoza Türk Pavyonu

“Su ve Sürdürülebilir Kalkınma” temasıyla düzenlenen Expo Zaragoza 2008’e katılan ülkeler arasında yer alan Türkiye, sahip olduğu su kaynakları ve Türkiye’nin tarihi ve turistik bölgelerinin su ile nasıl bütünleştiğini gösteren “Su: Hayatın Kaynağı”- “Hayat İçin Çeşmeler”- “Herkes İçin Su ve Hayat” ve “Suyun Zevkleri” temalarıyla organizasyonda yerini almıştır (Url-11). Suyun bolluğu ve kuraklık temalarına ilişkin fikirlerin işlendiği pavyonda, Türkiye’nin kültüründe yer alan çeşmeler, şadırvanlar, su kemerleri ve hamamların tanıtımına yönelik örnekler ziyaretçilere sunulmaktadır. Bi kısmı, GAP projesinin temsili için ayrılan yapıda sulama ve sürdürülebilirlik konularında görsel ve yazılı bilgilendirmeler ile ziyaretçilere aktarılmıştır (Url-12). T mimarlık-Çağlayan Tuğal tarafından tasarlanan Türkiye pavyonu, yaklaşık olarak 1000 m² alana yayılmış olup, günde yaklaşık olarak 60 bin kişi tarafından ziyaret edilerek Expo 2008 Zaragoza açıldığı günden beri en çok ziyaret edilen ülke pavyonu olarak literatürde yerini almıştır (Url-13).

Gördüğü ilgiye paralel olarak, EXPO Zaragoza 2008’e katılım gösteren ülkelerin tematik pavyonlarından biri olan Türkiye Pavyonu, A kategorisinde (750 m²’den büyük) organizasyonun en başarılı pavyonları sıralamasında 2.’lik kazanarak gümüş madalyaya layık görülmüştür (Url-14). Türkiye Pavyonununun 2.’lik ödülünü almasının gerekçeleri arasında geleneksel ve kültüre özgü unsurların başarılı bir şekilde sergilenmesi olduğu ifade edilmiştir.

Şekil 2. Expo 2008 Zaragoza, Türk Pavyonu (Url-15)- (Url-16)

2.2. Expo 2012 Yeosu

2 Aralık 2008 BIE Genel Kurulu tarafından ev sahipliği hakkı tanınan Yeosu, "Yaşayan Okyanus ve Sahil" teması ile düzenlenmiştir. Yeosu' da düzenlenen organizasyon boyunca, okyanus ve kıyıların korunması, iklim değişikliği ile mücadele, zarar görmüş ekosistemler ve endüstriyel kirlilik gibi tüm insanlık için geniş etkileri olan konuları ele almak amacıyla 3 alt temaya odaklanılmıştır. Bu alt temalar;

- "Kıyı Geliştirme ve Koruma"
- "Yeni Kaynaklar Teknolojisi"
- "Yaratıcı Denizcilik Faaliyetleri" şeklinde sıralanabilir (Url-17)

12 Mayıs 2012- 12 Ağustos 2012 tarihleri arasında düzenlenen organizasyona 105 ülke katılmış olup Expo alanını 3 aylık süreçte 8,2 milyon kişi ziyaret etmiştir. Temaya uygun mekan tasarımı ilkesi gözetilerek tasarlanan ülkelere ait pavilyonlar ziyaretçiler tarafından oldukça ilgi görmektedir. Bu yapılarda ülkelerin kültürlerine ait etkinlikler düzenlenmekte, sergiler organize edilmektedir (Url-18). Yeosu Expo 2012, temalara da yansıtılan küresel sorunlar hakkında toplumu uluslararası ölçekte harekete geçirmek için "Yaşayan bir okyanus ve sahiller" için Yeosu Bildirisi'ni çıkarmıştır (Url-19).

Expo 2012 Yeosu Tematik Yapısı: "One Ocean"

2009 yılında yapılan uluslararası proje yarışmasında Soma Architecture / International Pavilion of Yeosu Expo tasarımı 1.'lik ödülünü almıştır. "One Ocean" olarak adlandırılan tematik pavilyon, Expo 2012 Yeosu' nun en temel tesislerinden biri olmak üzere planlanmıştır. Organizasyon sürecinde olduğu gibi Expo sonrası süreçte de turistler ve yerel ziyaretçiler için bir cazibe merkezi olma işlevini devam ettirmektedir (Url-20). Planlama kararları alınırken Expo'nun ana ve alt temalarını birden çok şekilde somutlaştırmak ve yapıyı çok katmanlı mimari açıdan niteliği yüksek bir deneyim mekanı oluşturmak tasarımın ana amaçları arasındadır (Url-21)

Kentsel bağlam içerisinde, doğa ile entegre olmuş ikonik bir yapıt tasarlamak hedeflenmiştir. Organizasyon süresince ve sonrasında gerçekleşecek olan sergiler ile ziyaretçilere Expo'nun temasını ve ülkenin kültürel değerlerini tanıma imkanı sunulmuştur (Url-22). Temanın pavilyona yansıtılması, okyanus imgesini sonsuz bir yüzey ve derinlik kavramlarının soyutlaştırması ifadeleriyle olmuştur. Aynı şekilde okyanusa ait sade/derin ikili ifadesinin entegre şekilde kullanımı yapının mekansal, organizasyonel ve cephe kararları aşamalarında temanın başarılı bir şekilde yansıtılmasında destekler niteliktedir. Deneyim mekanları olarak da tanımlanan pavilyonda bulunan dikey formdaki koniler, ziyaretçiyi tematik sergi alanına davet eder niteliktedir (Url-23).

Şekil 3. Expo 2012 Yeosu, One Ocean (Url-24)- (Url-25)- (Url-26)

Expo Yeosu 2012 Türkiye Pavyonu

Expo Yeosu 2012'ye katılan ülkeler arasında Türkiye de yer almaktadır. “Kıtaları ve Denizleri Birleştiren Ülke: Türkiye” – “Türkiye; Deniz Kıyısındaki Medeniyetler”- “Damladan Okyanusa” temalarıyla katılmıştır (Polat & Tezcan, 2020). Türkiye'nin tematik pavyonunda, “Su”, “Deniz”, “Okyanus” ve “Damla” imgelerini yansıtmak mavinin tonlarının bir arada kullanıldığı nazar boncuğu logosu tercih edilmiştir (Url-27). Türkiye Pavyonu, mimari açıdan, dünyayı yaşanır kılan “sağlamlığı” vurgulanan net yapısı ile karşımıza çıkmaktadır (Url-28). Temanın ana hedefleri belirlenmiş olup;

- Türkiye'nin kıyılarının karşı karşıya olduğu sorunlar,
- Çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği,
- Kıyı kültür miraslarının korunması ve kıyı kentlerinin sağlıklı bir şekilde iyileştirilmesi konusunda farkındalık yaratılması olarak kısaca özetlenebilir

Etkinlik turizminin potansiyel fırsatlarından olan kültürel etkileşim ortamlarından maksimumda faydalanmak, ülke pavyonlarında işlenen temaların ve düzenlenen sergilerin başarısına bağlıdır. Bu doğrultuda Expo Yeosu 2012 Türk Pavyonunda alınan kararlar mimari ölçekte incelendiğinde; Türk geleneksel mimarisinde var olan fraktal geometrisi kullanıldığı görülmüş olup, tarih, din ve medeniyetlerin birlikteliğinin olduğu coğrafyada bulunan Türkiye'nin dini ve sivil mimarisi “Çoklukta birlik, birlik içinde çokluk” vurgusunu başarılı olarak yansıttığı gözlenmiştir (Url-29).

Şekil 4. Expo 2012 Yeosu, Türkiye Pavyonu (Url-30)- (Url-31)

2.3. Expo 2015 Milano

23 Kasım 2010 BIE Genel Kurulu tarafından ev sahipliği hakkı tanınan Milano, “Gezegeni Beslemek, Yaşam için Enerji” teması ile düzenlenmiştir. Modern çağın en büyük problemlerini gündeme getirmek amacıyla doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanımı, nüfus artışının beraberinde getirdiği gıdaya erişim sorunu ve sağlıklı beslenme konularını ele alan organizasyon;

- Gıda Güvenliği,
- Tarımsal Gıda Tedarik Zincirinde Yenilik,
- Tarım ve Biyolojik Çeşitlilik İçin Teknoloji,
- Diyet Eğitimi,
- Gıdada Dayanışma ve İşbirliği,
- Daha İyi Yaşam Tarzları İçin Yiyecekler,
- Dünya kültürlerinde ve etnik gruplarda yemek

olarak yedi alt tema çerçevesinde etkinlik ve bu temalara değinen pavyonlara ev sahipliği yapmıştır. Bu pavyonlarda, seçilen tema çerçevesinde temsil edilen ülkelerin kültür ve gelenekleri, yerel üretim ürünleri tanıtmakta ve sergilenmektedir. Bu sayede 21 milyon 500 bin ziyaretçinin katıldığı organizasyon sayesinde hem farklı yaş gruplarına hem de farklı kültür ve sosyal yapı grupları için kültürel çeşitlilik ortamı oluşmakta, kentin imajı ve ülkelerin küresel ölçekte kültürlerinin yansıtılması olanağı elde edilmektedir (Uludağ, 2015).

1 Mayıs 2015- 31 Ekim 2015 tarihleri arasında, 139 ülkenin katılımıyla gerçekleşen Expo 2015 Milano; beslenme, sürdürülebilirlik ve evrensel gıda hakkı ile ilgili ilke ve hedefleri belirleyen Milano Sözleşmesi'nin oluşturulması konusunda bir adım olarak rol oynamaktadır. Ayrıca organizasyon sayesinde, Milano Kentsel Gıda Politikası Paketi, dünyanın dört bir yanından 100'den fazla şehrin belediye başkanları tarafından imzalanmıştır. FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) tarafından desteklenen Pakt, şehirleri biyolojik çeşitliliği teşvik ederken ve atıkları azaltırken sürdürülebilir ve sağlıklı gıda sistemleri geliştirmeye çağırılmaktadır (Url-32).

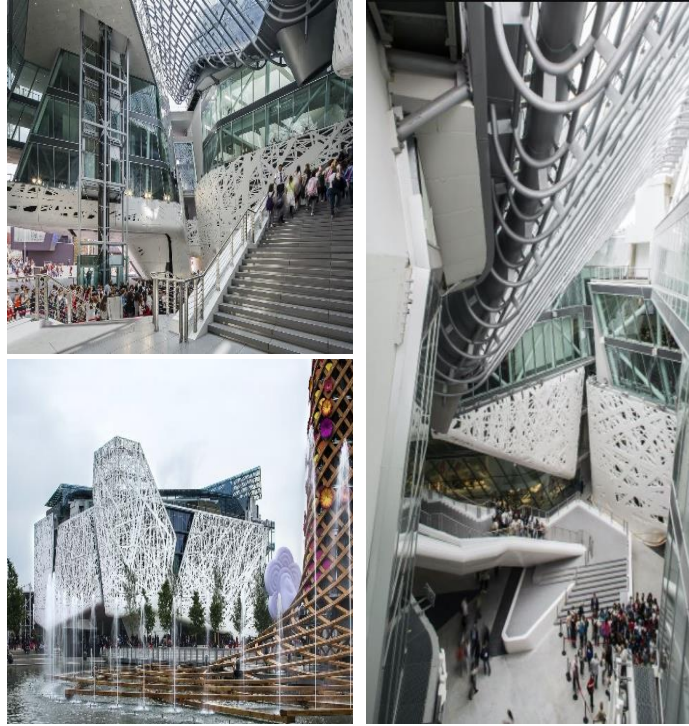
Expo Milano 2015 Tematik Yapısı: “Palazzo Italia”

Expo 2015 Milano tematik yapısı olan “Palazzo Italia” projesi 68 aday arasından Nemesi & Partner'in kazandığı uluslararası bir yarışma ile elde edilmiştir. 13,500 m² inşaat alanına sahip yapının tasarım süreci, mühendislik ve maliyet konularındaki çalışmalarda Proger ve BMS Progetti, sürdürülebilirliğin yapıya entegrasyonu çalışmalarında ise Profesör Livio De Santoli'nin dahil olmasıyla bir ekip çalışması halinde yürütülmüştür (Url-37).

Palazzo Italia'nın mekansal kompozisyonu incelendiğinde, Expo alanı içerisinde bir meydan oluşturma fikri ile yola çıkıldığı görülmektedir. Yapının mimarisine şekil veren dört hacim,

oluşturulan 850 m² büyük kapalı meydan ve hacimler arası boşluğu geçen köprüler / yürüyüş yolları ile birleştirilmektedir (Url-34). “Kent Ormanı” kavramından ilham alınarak tasarlanan binanın dış kabuğunda hem ilkel hem de teknolojik olarak gelişmiş bir imajı çağrıştıran dallara ayrılmış organik bir form olan ağaç imgesi yansıtılmıştır. Organizasyon kapsamında, Palazzo İtalia Pavyonunda düzenlenen “İtalyan Kimliğinin Evi” sergisine ise 2 milyondan fazla ziyaretçi ve arasında 60 hükümet başkanının da olduğu 266 temsilci katılmıştır (Url-35).

Mimari olarak, Expo’nun kalbi olarak nitelendirilen yapı, bir günde yaklaşık olarak 10.000’e ulaşan ziyaretçi sayısı ile Expo 2015 Milano’nun en çok ilgi gören yapısı olmuştur (Url-36). Palazzo İtalia, Expo 2015 Milano’nun en başarılı tematik yapısı olarak gösterilmesine paralel olarak, American Concrete Institute (ACI) tarafından somut yenilik ve teknolojiye mükemmellik için verilen “2016 Mükemmellik Ödülü”nü ve 2020 yılında ise “34. Dünya Mimarlık Topluluğu Ödülü”nü kazanan projesidir (Url-37). Expo organizasyonu sona erdikten sonra, Milano’nun kentsel peyzajının simge yapılarından birine dönüştürülmüş ve böylece topluluğun hizmetine sunulan, kentin turizm potansiyeline katkı sağlayan harika bir eser olarak literatürde yerini almaktadır (Url-38).

Şekil 5. Expo 2015 Milano, Palazzo İtalia (Url-39)- (Url-40)- (Url-41)

Expo 2015 Milano Türkiye Pavyonu

Tematik yapılar olarak nitelendirilen pavyonlar, belirli bir tema ışığında izler taşımaktadır. Türkiye, “Geleceğin Gıdası İçin Tarihin İrdelenmesi” temasını seçmiş ve pavyonun mimari tasarımında, düzenlenen sergiler ve etkinliklerde tema doğrultusunda çalışmalar gerçekleştirmiştir. Beslenme ve gıda konularında 12 bin yıla dayanan köklü tarihi sayesinde ise dünyanın gıda sektöründeki geleceğine katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Url-42). Expo 2015 Milano’ya katılan ülkelerden biri olan Türkiye’ye ait pavyon’un tasarımı URASstudio (Emir Uras) ve dDf (Dream Design Factory) firmalarına aittir. Tasarım, Doğu-Batı arasında bir bağlantı noktası olan Türkiye’nin kültürel çeşitliliğini yansıtır niteliktedir (Url-43).

2.8000 m² kapalı alan ile, toplamda 4.170 m² alana sahip olan Türkiye Pavyonu, fuarın en büyük 5. Pavyonu olarak seçilmiştir. Düzenlenecek olan kültürel sergiler ve etkinlikler için uygun

bir şekilde, yarı açık bir park alanı şeklinde tasarlanmıştır. Tasarımın yansıttığı kültürel izlere bakıldığında; Osmanlı Mimarisi'nden kubbe, revak ve altıgen formlar, taşıyıcı sistemde "Çeşm-i Bülbül" geleneksel cam sanatı ögesi kullanılmıştır (Onbay, 2020). Türkiye pavyonu, Expo 2015 Milano'nun toplam ziyaretçi sayısının dörtte birine denk gelen 5 milyon kişi sayısı ile oldukça ilgi gören bir tematik yapı olmuştur. Tasarım ekibinden, Dream Design Factory kurucu ortaklarından Esra Ekmekçi "Mimari konsept ve tasarımını üstlendiğimiz Türkiye pavyonunda hafta sonlarında günlük ortalama 70 bin ziyaretçi sayısına ulaşıldığını söylemiştir (Url-44).

Şekil 6. Expo 2015 Milano, Türkiye Pavyonu (Url-45)- (Url-46)- (Url-47)

2.4. Dubai 2020 Expo

23 Kasım 2013, BIE Genel Kurulu tarafından ev sahipliği hakkı tanınan Dubai, "Akılları Birleştirmek, Geleceği Yaratmak" teması ile düzenlenmiştir. 20 Ekim 2020-10 Nisan 2021 tarihlerinde gerçekleştirilmesi planlanan Expo 2020 Dubai, tüm Dünya'yı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi sebebiyle, 1 Ekim 2021- 31 Mart 2022 tarihlerine ertelenmiştir. Orta Doğu, Afrika ve Güney Asya ülkelerinin yer aldığı bölgedeki ilk Dünya fuarı niteliğinde olan Expo 2020 Dubai; "Fırsat", "Hareketlilik", "Sürdürülebilirlik" (Opportunity, Mobility, Sustainability) 3 ana alt temasıyla ziyaretçilere gezegeni keşfetme ve herkes için gelecek inşa etme konusunda ilham vermiştir (Url-48). Expo 2020 Dubai, 192 ülkenin katılımıyla bugüne kadar düzenlenmiş olan Dünya fuarları arasında en çok katılımcı sayısına ulaşan organizasyon olarak literatürde yerini almıştır (Url-49). 24 milyon 102 bin 967 ziyaretçisine ulaşan organizasyon, COVID 19 pandemisi sonrası, Dünya'da en çok kişinin ziyaret ettiği etkinlik olmuştur (Url-50). Expo 2020 Dubai'de belirlenen temalara göre şekillenen ülke pavyonları arasında ziyaretçiler tarafından en çok ilgi görenler; İsviçre, Japonya, Almanya, Güney Kore, Singapur, İsveç, İtalya, Rusya, Suudi Arabistan, Brezilya ve İngiltere pavyonları olmuştur (Günay, 2022; Url-48).

Dünya Fuarları (Expo) bir ilke imza atan organizasyonda, katılımcı her ülkenin kendine ait bir pavyonu vardır. Bu pavyonlar alan içerisinde coğrafi konumlarının yerine belirledikleri alt temalara göre konumlandırılmışlardır. Organizasyon'un açılışından önce Expo'ya katılımın ve temalara karşı olan farkındalığın artırılmasına yönelik birtakım girişimler olmuştur. Bu girişimlerden birisi de Dünya Meclisi (World Majlis)'dir. Farklı ülkelere ve kültürlerden profesyonelleri, akademisyenleri ve hükümet liderlerini bir araya getiren Dünya Meclisi, bilinçli görüşlerin paylaşıldığı bir platforma dönüşmüştür. Bu durum sosyokültürel ve bilimsel olarak organizasyonun fırsatları arasında gösterilebilir (Url-51).

District 2020, çalışma ve yaşamın geleceğini desteklemek ve bağlantı ve işbirliğini kolaylaştırmak için planlanan bir projedir. Altı aylık World Expo'nun ardından Expo'nun alanın yaklaşık %80'i yaşam alanlarına, çalışma ortamlarına dönüşecek, bu duruma paralel olarak alanı ziyaret etmeye ve keyifli vakit geçirmek üzere gelecek olan insanların ilgi odağı olacak karma kullanımlı bir kompleks olarak yeniden işlevlendirilecektir. Bu proje ile, Expo 2020 Dubai alanı; refah seviyesi yüksek, kentsel topluluğunun ihtiyaçlarına odaklanan, akıllı ve sürdürülebilir bir şehir niteliğine ulaşacaktır (Url-52).

Expo Dubai 2020 Tematik Yapısı: "The BAE Pavilion"

Expo Dubai 2020 tematik yapılarından biri olan "The BAE Pavilion", Dünya'nın önde gelen mimarlık ofislerinin sunumlarının yer aldığı, 7 ay süren bir Uluslararası Mimari Tasarım Yarışması ile seçilmiştir. Santiago Calatrava'nın tasarımı yarışmada 1.'lik derecesini almıştır (Url-53). BAE pavyonu'nun tanıtım kurgusu, Birleşik Arap Emirlikleri'nin kültürel zenginliğinin ifadesi ve ileriye dönük kentsel planlamaların potansiyellerini yansıtmak üzere hazırlanmıştır. Yapının tematik yansımalarına bakıldığında ise, farklı kültürlerle uyum içinde olabilmek ve huzurlu bir birliktelik hedefi gözlenebilmektedir (Url-54).

Resim 7. Expo 2020 Dubai, "The BAE Pavilion" (Url-55)- (Url-56)

500 dönüm toplam alana sahip sergi alanının merkezinde bulunan ve 8.000 m² 'lik bir alana yayılan pavyon, yaklaşık olarak 25 milyon kişinin ziyaretine uğramıştır. BAE pavyonu'nun mimari yapısı incelendiğinde, dev bir dikdörtgen formlu bir binanın bir kenarı yere sapsıymış hissi uyandırırken, diğer kenarı ise göğe yükselişi anımsatmaktadır. Bu cephe çalışması, Birleşik Arap Emirliği'nin kültürel değerlerine bağlı kalarak geleceğe istikrarlı yükselişini simgelemektedir. Calatrava tarafından tasarlanan yapı, ana temalardan biri olan sürdürülebilirlik ilkelerine uygun şekilde inşa edilip, ABD Yeşil Bina Konseyi, LEED Platin dört sertifikasıyla ödüllendirilmiştir. (Url-55).

Resim 8. Expo 2020 Dubai, "The BAE Pavilion" Kuş Bakışı Görünüm (Url-56)

Expo 2020 Dubai Türkiye Pavyonu

"Medeniyetlerin Sıfır Noktasından Geleceği Yaratmak" temasıyla Expo 2020 Dubai'ye katılan Türkiye, sürdürülebilir bir gelecek tasarlamak sloganıyla yola çıkmıştır. 3 büyük imparatorluğun, (Roma, Bizans ve Osmanlı) izlerini taşıyan yapı, "Dream Design Factory" tarafından tasarlanmıştır (Günay, 2022). Türkiye Pavyonu, ziyaretçilerine Türkiye'nin doğasını, tarihini ve kültürel zenginliğini ifade eden birçok ürünü içinde barındıran eşsiz bir deneyim yaşatırken, ziyaretçilere geleneksel yemekleri tatma ve Türk el sanatları atölyelerinde bir aktiviteye katılma imkanı sunmaktadır (Url-57).

Expo 2020 Dubai Türkiye Pavyonunun direktörü Mimar Gaith Aytok yapının organizasyon kapsamında gördüğü ilgiyi: "Türkiye pavyonunu her gün çeşitli milletlerden binlerce ziyaretçi ziyaret ediyor ve bunların sayısı günde 5.000 ziyaretçiye ulaşabiliyor ve bu nedenle toplam ziyaretçi sayısı. pavyon yaklaşık 485.000 ziyaretçiyi aşıyor" şeklinde ifade etmiştir (Url-58). Karşılama, deneyimleme, ağırlama ve uğurlama şeklinde 4 ana kısımdan oluşan yapı, organizasyon sona erdikten sonra "District 2020" projesi kapsamında şekillenecek olan kalıcı yapılardan birisi olarak işlevini sürdürecektir.

Resim 9. Expo 2020 Dubai, Türkiye Pavyonu (Url-59)- (Url-60)

3. SONUÇ

Mega etkinlikler her kültürden insanın bir arada bulunması olanağını sunan etkinlikler olması sebebiyle turizme katkı konusunda etkisi yadsınamaz örneklerdir. 1851'den itibaren düzenlenen Expo etkinliklerinin en önemli tematik ve ikonik örneklerinden olan Eifel Kulesidir. Yapılan incelemeler sonucunda Expo etkinliklerinin ve bu alanlarda organizasyonun temasını temsil eden şekilde tasarlanan yapıların kentlerin turizm potansiyelini organizasyon sürecinde ve sonrasında pozitif şekilde etkilediği, ev sahibi kentin her kentin tarihi boyunca belki de bir kez elde edebileceği fırsatı en iyi şekilde değerlendirmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Önemli olan 6 aylık bir

süreç olan organizasyon sürecinde değil daha sonrasında da sürdürülebilir şekilde turizm potansiyeli taşıyan alanlar tasarımıdır. Expo organizasyonları, düzenlenen kente alt yapı ve kentin modernizasyonu açısından bir katalizör görevi görmektedir. Kentin imajına katkı sağlaması ile organizasyon öncesi ve organizasyon sonrası kentin turizm potansiyeli göz önüne alındığında yadsınamaz bir katkısı olduğu görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen veriler neticesinde Expo organizasyonlarının bir ülkenin ve/veya bulunduğu bölgenin turizm potansiyeli artırdığı, özellikle Expo organizasyonları bünyesinde yapılan tematik yapıların bu bağlamda önemli bir turizm değeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla Expo organizasyonları ve bu organizasyonlardaki tematik yapılar turizm yatırımları bağlamında değerlendirmeğe alınabilecek unsurlardır.

KAYNAKÇA

- Garcia, M. (2008). World Expo 2008 Zaragoza. *Architectural Design*, 78(6), 100-105.
- Günay, S. (2022). Gecikmeli EXPO Dubai: Ya Sonra? *Mimarlık* (424), 20-23.
- Onbay, E. (2020). 21.Yüzyıl Dünya Fuarlarında (Expo) Türkiye'nin Mimari Temsili. *Aurum Mühendislik Sistemleri ve Mimarlık Dergisi*, 4(1), 135-152.
- Polat, B., ve Tezcan, S. (2020). Expo'nun Kentsel Fonksiyonları Belirlemedeki Rolü Üzerine Bir Sağlık Kampüsü Önerisi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 354-371.
- Uludağ, Z. (2015). "Yaşam İçin Enerji" Serüveninde Mimarlık: Milano Expo 2015 Fuarı. *Mimarlık* (385), 34-36.
- Url-1: Expo 1851 London (2022, Mayıs 19). <https://www.bie-paris.org/site/en/1851-london>
- Url-2: Expo 2020 Dubai (2022, Mayıs 19). <https://www.bie-paris.org/site/en/2020-dubai>
- Url-3: Expo 2021 Hatay (2022, Haziran 6). https://Expo2021hatay.com/dosya/tr/05_Expo2021-Hatay-Tema-ve-Alt-Temalar.pdf
- Url-4: Expo 2023 Kahramanmaraş (2022, Mayıs 12). <https://Expo2023.org/>
- Url-5: Bridge Pavilion (2022, Haziran 9). <https://architectuul.com/architecture/bridge-pavilion>
- Url-6: Expo 2008 Zaragoza (2022, Mayıs 12). <http://mimdap.org/2008/06/Expo-2008-zaragoza/>
- Url-7: Zaragoza Bridge Pavilion (2022, Haziran 16). <https://www.zaha-hadid.com/design/zaragoza-bridge-pavilion/>
- Url-8: Bridge Pavilion, Zaragoza (2022, Mayıs 31). <http://buildipedia.com/aec-pros/featured-architecture/zaragozas-bridge-pavilion>
- Url-9: Bridge Pavilion, Zaha Hadid (2022, Mayıs 19). https://www.zaha-hadid.com/wp-content/uploads/2019/12/1199_zarag_phot_0130-1514x1080.jpg
- Url-10: Bridge Pavilion, Zaragoza (2022, Mayıs 13). https://arquitecturaviva.com/assets/uploads/obras/38828/av_medium__av_41670.jpeg?h=c47eba0d
- Url-11: Expo 2008 Zaragoza Türkiye Pavyonu (2022, Mayıs 12). <https://v3.arkitera.com/h34236-turkiye-pavyonu-zaragozada-duzenlenen-Expo-2008de-ikinci-oldu.html>
- Url-12: Dünya, Uluslararası ve Bahçivanlık Fuarları (EXPO) (2022, Mayıs 15). https://www.mfa.gov.tr/world-international-and-horticultural-Expositions-_Expo_.es.mfa
- Url-13: Bridge Pavilion, Zaha Hadid (2022, Mayıs 31). <https://www.arch2o.com/wp-content/uploads/2012/05/Arch2O-zaragoza-bridge-pavilion-zaha-hadid-architects-1-1148x1600.jpg>
- Url-14: Expo 2008 Zaragoza Türkiye Pavyonu (2022, Mayıs 31). <https://xdoc.mx/preview/Expo-zaragozada-trkiye-milli-gn-dia-nacional-de-turquia-en-5c686e2a4e8a7>

- Url-15: Türkiye Pavyonu, Expo 2008 (2022, Haziran 5).
[.https://www.siciliayasociados.com/files/images/resize/600x1200_pabellon-turquia-siciliayasoci-67459.jpg](https://www.siciliayasociados.com/files/images/resize/600x1200_pabellon-turquia-siciliayasoci-67459.jpg)
- Url-16: Türkiye Pavyonu, Expo 2008 (2022, Haziran 5).
<https://www.siciliayasociados.com/files/images/pabellon-turquia-siciliayasoci-59496.jpg>
- Url-17: Expo 2012 Yeosu (2022, Mayıs 2). <https://www.bie-paris.org/site/en/2012-yeosu>
- Url-18: Expo 2012 Yeosu (2022, Mayıs 3). <https://www.archdaily.com/387069/international-pavilion-of-yeosu-Expo-h-architecture>
- Url-19: Expo 2016 Antalya Hakkında (2022, Mayıs 4). http://www.antalya-info.com/tr/Antalya_Expo_hakkinda.html
- Url-20: Expo 2012 Yeosu, One Ocean (2022, Mayıs 4). <https://architizer.com/projects/one-ocean/>
- Url-21: Expo 2012 Yeosu Pavilion Ocean (2022, Mayıs 22). <https://www.e-architect.com/korea/Expo-yeosu-pavilion>
- Url-22: Expo 2012 Yeosu, One Ocean (2022, Mayıs 12). <http://mimdap.org/2010/09/one-ocean/>
- Url-23: Expo 2012 Yeosu, Korea (2022, Mayıs 13). <https://archello.com/project/yeosu-Expo-2012-in-korea>
- Url-24: One Ocean / Soma Architecture (2022, Mayıs 2022). https://www.archdaily.com/236979/one-ocean-thematic-pavilion-Expo-2012-soma/5001234328ba0d2c9f000af3-one-ocean-thematic-pavilion-Expo-2012-soma-photo?next_project=no
- Url-25: One Ocean / Soma Architecture (2022, Mayıs 2022). <https://www.archdaily.com/236979/one-ocean-thematic-pavilion-Expo-2012-soma/5001234328ba0d2c9f000af3-one-ocean-thematic-pavilion-Expo-2012-soma-photo>
- Url-26: One Ocean / Soma Architecture (2022, Mayıs 2022). <http://www.mimdap.org/wp-content/uploads/one-ocean-1.jpg>
- Url-27: Expo 2012 Yeosu, Türkiye Pavyonu (2022, Mayıs 2). (<https://www.koreanturk.com/Konu-Guney-Kore-ye-bir-Turk-ruzgari-EXPO-2012-YEOSU>)
- Url-28: Expo 2012 Yeosu, Türkiye Pavyonu (2022, Mayıs 2). <https://www.hassa.com/en/project/Expo-2012-yeosu-turkish-pavilion>
- Url-29: Expo 2012 Yeosu, Türkiye Pavyonu (2022, Mayıs 3).<http://Expo2012-yeosu-korea.blogspot.com/2012/05/turkish-pavilion-at-Expo-2012-yeosu.html>
- Url-30: Expo 2012 Yeosu, Türkiye Pavyonu (2022, Haziran 3).
https://www.hassa.com/sites/default/files/images/galeri/02_c2.jpg
- Url-31: Expo 2012 Yeosu, Türkiye Pavyonu (2022, Haziran 6). <http://montanaron.com/wordpress/wp-content/uploads/2012/06/Turkey2516.jpg>
- Url-32: Expo 2015 Milano BIE (2022, Mayıs 23). <https://www.bie-paris.org/site/en/2015-milan>
- Url-34: Palazzo Italia, Expo 2015 Milano (2022, Haziran 1). <https://www.ingenio-web.it/27597-palazzo-italia-larchitettura-osmotica-in-calcestruzzo-simbolo-di-Expo-2015-vince-il-wa-awards>
- Url-35: Expo 2012 Yeosu Türkiye Pavyonu (2022, Haziran 3). <https://www.hassa.com/tr/proje/Expo-2012-yeosu-turkiye-pavyonu>
- Url-36: Palazzo Italia, Expo 2015 Milano (2022, Mayıs 23). <http://www.italianacostruzioni spa.it/palazzo-italia-Expo-2015.html>
- Url-37: Palazzo Italia, Expo 2015 Milano (2022, Haziran 1). <https://www.heidelbergcement.com/en/palazzo-italia>
- Url-38: Expo 2015 Milano, İtalya Pavyonu (2022, Haziran 2). <https://architizer.com/blog/projects/italy-pavilion-milan-Expo-2015/>

**Expo Organizasyonlarına Ait Tematik Sergi ve Etkinlik Yapılarının Turizm Potansiyelleri Bağlamında İncelenmesi:
21. Yüzyıl Expo Örnekleri**

- Url-39: Expo 2015 Milano, İtalya Pavyonu (2022, Mayıs 22). https://architizer-prod.imgix.net/media/1446130605102Luigi_Filelici_004.jpg?fit=max&w=1680&q=60&auto=format&auto=compress&cs=strip
- Url-40: Expo 2015 Milano, İtalya Pavyonu (2022, Mayıs 19). https://architizer-prod.imgix.net/media/1446130605095Luigi_Filelici_.jpg?fit=max&w=1680&q=60&auto=format&auto=compress&cs=strip
- Url-41: Expo 2015 Milano, İtalya Pavyonu (2022, Mayıs 22). https://architizer-prod.imgix.net/media/1446130609604Luigi_Filelici_163.jpg?fit=max&w=1680&q=60&auto=format&auto=compress&cs=strip
- Url-42: EXPO Milano 2015 Türkiye Pavyonu (2022, Mayıs 31). <http://www.arkiv.com.tr/proje/Expo-2015-turkiye-pavyonu/4345>
- Url-43: Milano Expo 2015 (2022, Haziran 1). <https://urastudio.com/projects/milan-Expo-2015>
- Url-44: Expo 2015 Milano, Türkiye Pavyonu (2022, Haziran 1). <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/10/30/Expo-milanoda-turkiye-pavyonu-dunyaya-ornek-oldu>
- Url-45: Expo 2015 Milano, Türkiye Pavyonu (2022, Haziran 2). <http://www.arkiv.com.tr/galeri/detay/156121/1/Proje/4345>
- Url-46: Expo 2015 Milano, Türkiye Pavyonu Görseli (2022, Mayıs 31). <https://www.projem.com.tr/upload/images/Expo12.jpg>
- Url-47: Expo 2015 Milano, Türkiye Pavyonu Görseli (2022, Mayıs 30). <http://www.arkiv.com.tr/galeri/detay/156121/10/Proje/4345>
- Url-48: Expo 2020 Dubai'de Dikkat Çeken Ülke Pavyonları (2022, Mayıs 21). <https://dacistanbul.com/dac-edito/Expo-2020-dubaide-dikkat-ceken-ulke-pavyonlari/#:~:text=Ulusal%20pavyonlara%20ek%20olarak%2C%20her,olanak%20pavyonu%20'Mission%20Possible'>
- Url-49: Expo 2020 Dubai (2022, Haziran 3). <https://www.Expo2020dubai.com/en/understanding-Expo/participants>
- Url-50: Expo 2020 Dubai (2022, Haziran 2). <https://www.Expo2020dubai.com/>
- Url-51: Expo 2020 Dubai (2022, Haziran 2). <https://www.bie-paris.org/site/en/2020-dubai>
- Url-52: Expo 2020 Dubai alanı (2022, Haziran 3). <https://www.district2020.ae/en>
- Url-53: "The BAE Pavilion", Expo 2020 Dubai (2022, Haziran 3). <https://tur.architecturaldesignschool.com/santiago-calatravas-winning-design-49049>
- Url-54: Dubai World Expo'da Tematik Pavyonlar (2022, Haziran 2). <https://www.karar.com/ekonomi-haberleri/murat-ulker-dubai-world-Expoda-tematik-pavyonlari-inceledi-1655403>
- Url-55: "The BAE Pavilion", Expo 2020 Dubai (2022, Haziran 4). https://images.adsttc.com/media/images/6135/e10d/f91c/81a9/7100/0090/slideshow/SC_UAEPavilion_CGI04_07_Courtesy_of_Calatrava.jpg?1630920900
- Url-56: "The BAE Pavilion", Expo 2020 Dubai (2022, Haziran 5). https://uaepavilionExpo.com/wp-content/uploads/2021/09/05_sustainability-1024x802.jpg
- Url-57: Expo 2020 Dubai Türkiye Pavyonu (2022, Haziran 5). <https://turkeyExpo2020.com/>
- Url-58: Expo 2020 Dubai Türkiye Pavyonu (2022, Haziran 5). <https://pledgetimes.com/turkeys-pavilion-at-Expo-embodies-the-unique-history-of-anatolia/>

- Url-59: Expo 2020 Dubai T¼rkiye Pavyonu (2022, Mayıs 31). [https://www. Expo2020dubai.com/-/media/Expo2020/pavilions/turkey/turkey-hero-1920x1080.jpg](https://www.Expo2020dubai.com/-/media/Expo2020/pavilions/turkey/turkey-hero-1920x1080.jpg)
- Url-60: Expo 2020 Dubai T¼rkiye Pavyonu (2022, Haziran 3). https://www.trthaber.com/dosyalar/images/20211123_2_50997888_70932426_Web.jpg